

17. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО), ф. 706, оп. 2, спр. 7, арк. 35.
18. ДАПО, ф. 1011, оп. 9, спр. 92, арк. 237.
19. ДАПО, ф. 1011, оп. 5, спр. 97, арк. 194.
20. Григоровський С. Названа праця.
21. ДАПО, - ф. 706, оп. 2, спр.5, арк. 102.
22. Там само.
23. Там само, Спр. 7. - Арк. 235
24. Леонтьева Т.Г. Вера и бунт: духовенство в революционном обществе России начала XX века. - Вопросы истории. - № 1. - 2001. - С. 29 - 42.
25. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины (далі: СУ УССР). - Харьков, 1919. - № 3. - Ст. 37.
26. Материалы Предсоборного присутствия. Специальное приложение. Религиозное положение в России конца XIX - начала XX века // Русская мысль. - 1995. - 31 августа - 6 сентября. - № 4090. - С. 1.
27. Там само.
28. Декреты Советской власти. - Т. 1. - 25 октября 1917 - 16 марта 1918. - М.: Госполитиздат, 1957. - 625 с.
29. СУ УССР. - Харків, 1918. - № 10. - Ст. 152.
30. Желзнодорожский Г. Подружжя, родина, аліменти. - Харків: Юрвидав, 1929. - 80 с.
31. Декреты Советской власти. - Т. 1. - 626 с.
32. Ульяновський В.І. Церква в Українській державі 1917-1920 років (доба Гетьманату Павла Скоропадського): Навчальний посібник. - Київ, 1997.
33. СУ УССР. - Харків, 1919. - № 3. - Ст. 37.
34. Державний архів Харківської області, ф. 202, оп. 1, спр. 36, арк. 51.
35. СУ УССР. - Харків, 1919. - № 12. - Ст. 143.
36. Там само, Ст. 144.
37. ДАПО, ф. 9126, оп.1, спр. 4, арк. 36.
38. Там само, спр. 3, арк. 3.
39. Там само, арк. 168.
40. Там само, ф. 3872, оп.1, спр. 407, арк. 102.
41. Лаврик Г.В. Правове забезпечення реєстрації актів громадянського стану в радянській Україні у 1919 - 1921 роках та її антирелігійна спрямованість // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. - Випуск 22. - К.: Інститут держави і права імені В.М.Корецького НАН України, 2003.
42. Советское гражданское право. - Советское семейное право. Библиография. 1917-1960. - Москва, 1962. - 664 с.
43. СУ УССР. - Полтава, 1919. - № 6. - Ч. 2. - Ст. 68.
44. Там само. - Харків, 1919. - Ч. 2. - Ст. 226.
45. ДАПО, ф. 9126, оп. 1, спр. 26, арк. 132.
46. Там само, спр. 25, арк. 399.
47. Там само, спр.30, арк. 220.
48. Там само, спр. 29, арк. 362.
49. Там само, спр. 31, арк. 13.

Оксана Оніщенко

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ

Сьогодні, коли йде інтенсивне переосмислення історичного минулого, поступово розширюється тематика та проблематика досліджень, спостерігається поглиблення спеціалізації та міждисциплінарна інтеграція.

Поява у 80-х рр. ХХ ст. так званої «нової соціальної історії» спонукала до вивчення та аналізу інформації про становище і вклад обох статей у господарську та духовну сфери людської життєдіяльності¹. У поле зору істориків потрапили питання ментальності, ролі людської суб'єктивності, соціальної та історичної психології обох статей, поведінки людини у різноманітних взаємозв'язках та ситуаціях, різних суспільних групах, у родині і у буденному, матеріально-практичному та духовному

житті. Внаслідок цього закономірним явищем стало використання нових категорій. Саме завдяки поступу наукових поглядів щодо місця людини в історії та суспільстві у лексичному апараті дослідників з'явилося поняття гендеру (від англ. gender - стать).

На сьогодні загальноприйнятим є визначення гендеру як соціальної статі, на протиположності статі біологічній, тобто відмінності у соціальних ролях, формах діяльності, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках чоловіків та жінок ².

Витоки як жіночої, так і гендерної історії слід шукати у фемінізмі, який для практично-історичного обґрунтування своїх теоретичних засад на початку розвитку звертався до досліджень історії жінок, а на сучасному етапі для глибшого вивчення взаємин чоловіків та жінок розширює коло досліджуваних проблем.

Загалом, гендерний підхід в історичній науці трактується як діалог статей в плані реконструкції історичного розвитку з урахуванням форм їхньої взаємодії, що в свою чергу наближає дослідника до розуміння загального і специфічного, соціального і індивідуального, подібного і відмінного в еволюції духовного світу чоловіка і жінки ³.

В Україні гендерний підхід, закріпившись в літературознавстві, філософії, лінгвістиці, поступово набирає обертів і в історичній науці. Саме завдяки йому ми маємо змогу значно збагатити наші знання про минуле, особливо коли мова йде про переломні та неоднозначні для країни моменти, якими були події 1917 року. Тому досить актуальною сьогодні є потреба у визначенні наявної історіографічної бази історичних праць із зазначеної проблеми, залученні до нових досліджень широкого спектра наукових праць.

Метою даної роботи є систематизація досліджень української історіографії щодо подій 1917 року з точки зору гендерного аспекту проблеми.

Загалом на Заході жіноча тема з'явилася у світовій історичній науці та історіографії лише наприкінці XIX - початку XX ст. у зв'язку з першою хвилею фемінізму. Феміністична критика зруйнувала усталену оцінку історичних періодів, показавши, що значення поворотних точок в історії для різних статей не збігається, а інколи навіть і відмінне. Однак досвід істориків довів, що ефективнішими є ті дослідження, які не ізолюють жіночу історію та зберігають традиційну періодизацію ⁴.

Значний спадок у вигляді численних праць, присвячених діяльності жінок у роки революції та громадянської війни, залишила радянська історіографія ⁵. У працях такого роду зазвичай переважає гіпертрофований пієтет, особливо у висвітленні героїзму, завзятості, активної роботи жінок у боротьбі за встановлення радянської влади. Це також безпосередньо стосується висвітлення питання жіночої освіти, де досить чітко проступає ідейний вплив партії ⁶.

Однак, незважаючи на те, що радянська література була продуктом певних історичних обставин і основна увага дослідників приділялася соціально-класовій природі пригніченого становища жінки, слід відзначити наявність у ній вагомого фактологічного матеріалу. Тому, на нашу думку, незаангажований підхід до доробку радянської історіографії може відкрити багато цікавих фактів та жіночих постатей, спонукати до нових ракурсів розгляду теми.

Українська зарубіжна історіографія представлена переважно творами істориків діаспори. Цілий ряд різного роду праць присвячений висвітленню ролі українських жінок у національно-визвольній боротьбі 1917 року та їхньому внеску у розвиток українського суспільства взагалі ⁷.

Надзвичайно цінними та цікавими є розвідки біографічного характеру. Це нариси життя та творчості, дослідження наукової й громадської діяльності визначних українських жінок, таких як Н.Полонська-Василенко, В.Черняхівська, В.Радзимовська, В.О'Коннор-Вілінська, Н.Кобринська, М.Рудницька та інші ⁸.

Софія Русова, яка сама була активною учасницею громадсько-політичного життя України у 1917 році, у своїй праці «Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети», що вийшла у Канаді у 1945 р., підкреслювала особливу роль українок в історичному процесі в Україні. Висвітлюючи жіночі постаті, вона зазначала, що «жінка

внесла в загальний культурний наш поступ багато чогось своєрідного, належного до особливої жіночої психології»⁹.

Досить плідними виявилися дослідження істориків діаспори щодо зародження та становлення українського жіночого руху на початку ХХ століття та його розвитку у роки Першої світової війни та революції 1917 - 1921 рр.¹⁰ Спільним у цих працях є те, що автори пишуть про існування українського жіночого руху як самостійного явища, проте підкреслюють, що його ідейну спрямованість та практичну діяльність не можливо розглядати окремо від українського національно-визвольного руху¹¹.

Етапною у дослідженні українського жіночого руху стала праця американки українського походження М.Богачевської-Хомяк «Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884 - 1939». Авторка, спираючись на ретельне вивчення літератури та джерел жіночого руху в Україні як на західних, так і на східних її територіях за часів двох імперій, а потім радянської влади та діяльності жіночих організацій в еміграції, створила одне з найповніших досліджень громадсько-політичної та культурної діяльності українських жінок у таких широких географічних та хронологічних рамках. Окремий розділ у книзі присвячено їх участі у національно-визвольних змаганнях 1917 - 1921 років. У ньому, як і у всій монографії, червоною ниткою проходить ідея домінування серед українських жінок так званого практичного фемінізму. Акцентуючи увагу на поєднанні у жіночому русі фемінізму і націоналізму, дослідниця зазначала, що «українські жінки створили унікальну на той час модель громадської організації бездержавного суспільства»¹².

У цілому історики діаспори розглядають жінку у суспільстві крізь призму національно-державного підходу. Їхнім роботам також притаманний популярно-публіцистичний виклад матеріалу, певний брак джерельної бази та аналітичних праць. Проте їм слід віддати належне, адже саме вони не лише не дали забути про жінок в історії України, але й значно поповнили історіографічну базу даної проблематики.

В Україні, на нашу думку, модерні гендерні студії перш за все завдячують своїй появі розвиткові українського літературознавства 90-х років ХХ ст. Біля витоків теоретичного розвитку феміністичних і тендерних досліджень на українському матеріалі стояла С.Павличко - перекладачка, літературний критик, вчений-літературознавець. Її роботи, вміщені в українських та зарубіжних виданнях, були присвячені питанням критики та інтерпретації української літератури, феміністичного руху в Україні, сучасного становища українського жіноцтва¹³.

Найбільш чітко виявляється та яскраво простежується гендерний підхід у літературознавчих та теоретичних працях діячок Київського центру гендерних студій В.Агеєвої, Т.Гундорової та Н.Зборовської¹⁴, доробку Харківського центру гендерних досліджень, репрезентованого працями І.Жерьобкіної, В.Суковатої та інших¹⁵.

Н.Шевченко, представниця Миколаївського фонду «Жіноча перспектива», у своїй статті аналізує трансформацію феміністських поглядів у тендерний вимір у західних країнах і змальовує перспективи розвитку гендерних студій в Україні¹⁶.

Вагому складову сучасної історіографії жіночих студій становлять дослідження про цілий ряд жіночих особистостей в українській історії кінця ХІХ - ХХ ст. У збірці «Ми - в історії» розповідається про Д.Гуменну, С.Русову, Н.Суровцову, О.Телігу та інших українських жінок, які відзначилися в різних галузях культури, науки, політики, громадської роботи¹⁷.

Також звернемо увагу на дослідження І.Денисюка та Т.Скрипки про родину Косачів, В.Дрозда про три давні українські роди Клепачівських, Аркасів та Феценко-Чопівських, І.Матяш про К.Грушевську, Ю.Солод про Л.Старицьку-Черняхівську, Б.Червака про О.Телігу тощо¹⁸.

У зв'язку з тим, що історіографія визначеної автором статті теми не була предметом спеціальних наукових досліджень, це спонукає до залучення літератури з цілого ряду суміжних проблем, у якій можемо зустріти згадки, віднайти факти про життя та

діяльність жінок під час революції 1917 року в Україні. Це, перш за все, праці, у яких репрезентовано різні верстви населення.

У дослідженнях, присвячених соціально-політичним та економічним аспектам життя робітників періоду 1917 - 1920 років, можна зустріти певну статистичну інформацію щодо жінок, зайнятих у промисловості, простежити відмінності між умовами праці, тривалістю робочого дня, матеріальним становищем та рівнем життя робітників-чоловіків та жінок-працівниць¹⁹.

Сучасні дослідники українського села підкреслюють, що політично-соціальні зміни у державі на початку ХХ ст. не обійшли селянство і досить суттєво вплинули на їхню ментальність та суспільний статус кожного члена родини²⁰. Особливий інтерес становить робота Р.Чмелика, присвячена безпосередньо українській родині. Автор розглядає шляхи утворення та розвитку селянської сім'ї від другої половини ХІХ ст., простежує трансформацію її соціальної та національної структури, економічних, виховних та відтворюючих функцій внаслідок перебудови державного ладу країни²¹.

У дослідженнях з історії української інтелігенції жінки також репрезентовані, але як і в більшості праць, частково²². Здебільшого це інформація про освіту, культуру, громадські організації, доброчинність, адже саме ці сфери традиційно вважалися пріоритетними у діяльності жінок ще з ХІХ ст. і продовжували залишатися такими і у 1917 році, незважаючи на те, що загалом суспільний статус жінки зазнав значних перетворень²³.

Важливим здобутком стало отримання жінками виборчих прав саме у 1917 році та активна участь жіноцтва у ряді виборчих кампаній. Тут слід відзначити розвідки Н.Миронець та Л.Петришиної, які стосуються безпосередньо діяльності жінок в Українській Центральній Раді²⁴.

На наш погляд, огляд історіографії буде дещо неповним, якщо обійти у ньому здобутки регіональної історії. Останнім часом стали актуальними дослідження про перебіг революційних подій на віддалених від центру територіях. Місцеві автори значно повніше відображають різні аспекти життя суспільства на периферії: політичну ситуацію, настрої громадян обох статей, їхнє ставлення до революції, війни як світової, так і громадянської, багатопартійність, суспільну активність населення, його економічне становище, ситуацію в промисловості, сільському господарстві, матеріальне забезпечення, соціальні проблеми, демографічну ситуацію, систему освіти, писемність, рівень злочинності тощо²⁵.

У цілому ж аналіз доробку української історіографії революції 1917 року свідчить, що серед жіноцтва спостерігався той же розкол, що і в усьому суспільстві. Поведінка жінок здебільшого визначалася психологією та світосприйняттям того прошарку, до якого вони належали. Жінки певного кола в цілому поділяли з чоловіками погляди та переконання, властиві даній соціальній групі, і керувалися ними у своїй громадсько-політичній та освітньо-культурній роботі.

Таким чином, розгляд проблеми гендерного аспекту української історіографії революції 1917 року свідчить, що дана тема достатньо забезпечена літературою та історичними працями різних типів та рівнів. Це певним чином засвідчується і появою спеціальних лекційних курсів та запровадження їх до освітніх програм вищих навчальних закладів України²⁶.

Проте, як бачимо, повноцінних гендерних досліджень нашої історіографії конче бракує. Загальною рисою майже всіх зазначених в огляді робіт є те, що вони мають вузьку тематичну спрямованість, присвячені тому чи іншому явищу, інституту, руху, галузі, окремому прошарку суспільства, окремій особі тощо. У більшості з них знаходимо лише поодинокі згадки про повсякденне життя жінок, їхню професійну та громадську діяльність.

Саме тому становлення та розвиток нової в нашій країні галузі історичної науки - гендерних досліджень - вимагає комплексного підходу та систематизованих досліджень, а також залучення новітнього теоретичного та методологічного потенціалу до

висвітлення історії 1917 року.

Джерела та література:

1. Шевченко Н. В. Гендер у дзеркалі історії та перспективи розвитку гендерних студій в Україні // Український історичний журнал. - 2001. - № 1. - С. 30.
2. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. // Ї: Незалежний культурологічний часопис. - 2000. - № 17. - С. 23 - 24.
3. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні. - Одеса, 1999. - С. 6 - 7.
4. Чухим Н. Д. Феміністична парадигма історії // Філософські читання пам'яті П.Копніна (4 - 5 жовтня 1997р.). - К., 1998. - С. 128.
5. Бабенко Е., Зуева Л. Революцією призвані // Радянська Україна. - 1967. - 8 березня; Женщины русской революции. - М.: Политиздат, 1968.; Єжова Г., Кольяк Т. Гартована юність. 1917 - 1920 рр. - К., 1960; Тимченко Ж. П. Радянські жінки в роки громадянської війни // Український історичний журнал. - 1980. - № 10. - С. 49 - 58; Тимченко Ж. Трудящі жінки в боротьбі за владу рад в Україні, 1917 - 1920. - К., 1966; Тимченко Ж. Участь жінок-робітниць Києва у революційній боротьбі (березень 1917 - січень 1918) // Український історичний журнал. - 1982. - Ч. 1. - С. 57 - 65; Чирков П. М. Решение женского вопроса в СССР (1917 - 1937 гг.). - М.: Мысль, 1978.
6. Малинко Й. Г. Деятельность высших женских курсов на Украине (кон. XIX - нач. XX вв.) // Вопросы истории СССР. - 1984. - Вып. 29; Михеева З. П. Высшее женское образование в дореволюционной России (1872 - 1917 гг.). - М., 1969; Филиппова Л. Д. Из истории женского образования в России // Вопросы истории. - 1963. - № 2. - С. 209 - 218.
7. Деиц Д. Важливе місце української жінки в суспільстві // Визвольний шлях. - 1997. - № 6; Драч В. Наші героїні // Вісті комбатанта. - 1965. - Ч. 1 (17); Задояний В. Жінки - героїні української визвольної боротьби // Пам'ятна книга. - Гамільтон, 1987; Рихтицька Д. Українська жінка в дзеркалі життя і боротьби // Визвольний шлях. - 1996. - № 5.
8. Винар Л. Наталія Полянська-Василенко // Український історик. - 1969. - № 4 (24). - С. 123 - 124; Грінченко А. Вероніка Черняхівська // Зона. - 1998. - № 13; Розгін І. Валентина Радзимовська. Короткий нарис життя та наукової й громадської її діяльності. - Вінніпег, 1968; Хорунжий Ю. У тузі за Батьківщиною // Зона. - 1993. - № 4. - С. 237 - 240.
9. Русова С. Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети. - Вінніпег, 1945 - С. 11.
10. Книш І. Відгуки часу. Вибрані нариси, статті, спогади, матеріали. - Вінніпег, 1972; Книш І. Жінка вчора й сьогодні. Вибрані статті. - Вінніпег, 1958; Павличковська І. На громадський шлях: з нагоди 70-ліття українського жіночого руху. - Філадельфія, 1956; Рожанковська І. Архів українського жіночого руху // Наше життя. - 1984. - Ч. 3 - 4; Янішевська Г. 50-річчя здобуття громадських прав української жінки: Жіночий рух від часу української національної революції 1917 - 1967. - Вінніпег: Торонто, 1968.
11. Рибак О. Назв. праця. - С. 119.
12. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884 - 1939. - К., 1995. - С. 10.
13. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. - К., 1997; Павличко С. Листи з Києва 12 травня 1990 - 2 квітня 1991. - К., 2000; Павличко С. Фемінізм. - К., 2002.
14. Агєєва В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму. - К., 2003; Гундорова Т. Деконструкція і гендер // Філософська думка. - 2001 - № 1. - С. 81 - 91; Зборовська Н. Жіноче письмо на порубіжні віків // Слово і час. - 2004. - № 2.
15. Жеребкіна Й. А. Женское Политическое Бессознательное: Проблема гендера и женское движение в Украине. - Харьков, 1996; Суковата В. Феміністська теологія в системі гуманітарного знання // Філософська думка. - 2000. - № 6. - С. 85 - 102.
16. Шевченко Н. В. Гендер у дзеркалі історії та перспективи розвитку гендерних студій в Україні // Український історичний журнал. - 2001. - № 1. - С. 30 - 39; № 2. - С. 34 - 48.
17. Ми - в історії. - К., 1998.
18. Денисюк І. О., Скрипка Т. О. Дворянське гніздо Косачів. - Львів, 1999; Дрозд В. Сто літ любові: Портрет української родини на тлі епохи // Вітчизна. - 2003. - № 7 - 8. - С. 11 - 103; Маташ І. Катерина Грушевська. Життєпис, біографія, архіви. - К., 1997; Солод Ю. Державотворчі й націєтворчі магістралі в політичній та мистецькій практиці Людмили Старицької-Черняхівської // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. - К., 2000. - С. 71 - 80; Червак Б. Олена Теліга. Життя і творчість. - К., 1997.
19. Андрусишин Б. У пошуках соціальної рівноваги. Нарис історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917 - 1920 рр. - К., 1995; Реєнт О. П. Українська революція і робітництво: Соціально-політичні та економічні зміни 1917 - 1920 рр. - К., 1996.

20. Ганжа О. І. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917 - 1927 рр.). - К., 2000; Присяжнюк Ю. Ментальність і соціальна поведінка українських селян у пореформений період (друга половина XIX - початок XX ст.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. - Львів, 2002. - Вип. 37.
21. Чмелик Р. Мала українська сім'я другої половини XIX - початку XX ст. (структура і функції). - Львів, 1999.
22. Балицька О. Деякі питання державотворчої діяльності української інтелігенції (березень 1917 - квітень 1918) // Розбудова держави. - 1993. - № 11. - С. 28 - 35; Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі XIX - XX ст.: Соціально-політичний портрет. - К., 1993; Нариси історії української інтелігенції: Перша половина XIX ст.: У 3 кн. - К., 1994.
23. Зубалій О. Д., Рященко Д. С. Освітній рух в Україні у добу національно-державного відродження (1917 - 1920 рр.) // Український історичний журнал. - 1998. - № 3. - С. 12 - 23; Осташко Т. С. З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради // Український історичний журнал. - 1998. - № 3. - С. 24 - 38; Романько І. Театральна справа в Україні під час влади національних урядів (1917 - 1920 рр.) - К., 1999.
24. Миронець Н. Жінки в Українській Центральній Раді // Слово і час. - 1996. - № 8 - 9. - С. 52 - 55; Петришина Л. Роль жінок у діяльності Української Центральної Ради // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. - К., 2000. - С. 285 - 293.
25. Бойко В.М., Демченко Т.П., Оніщенко О.В. 1917 рік на Чернігівщині: історико-краєзнавчий нарис. - Чернігів, 2003; Вирський Д. Кременчук 1917 - 1920 рр.: провінційні образи революції. - К., 2002; Реверук В. Я. Полтавщина в добу Української революції 1917 - 1920 рр. - Полтава, 2002.
26. Жінка в науці та освіті України XIX - XX ст. (Програми спецкурсу Київського університету ім. Т.Г.Шевченка). - К., 2001; Зленко В. Історія феміністичного руху. (Програма лекційного курсу для гуманітарних спеціальностей). - К., 1998.

